
AITA SANTI ONAINDIA ELERTI-EDESLEA (2N. EGUNA)

AURKEZPENA

Jaun-andreok:

Aita Santi Onaindia'ri eskeiñitako goratzarre onetan, gaurko gaia "Aita Santi elertiaren edesgille" da, eta itzaldi onen emoillea, Olazar'tar Martin dogu.

Ez dot uste, euskaltzale bikain onen aurkezpena bearrekoa danik, baiña labur izanik be, berari buruz zeozer gogor-eraziko dautsuet.

Olazar'tar Martin "Euzkarazaintza" Erri Akademiaren lendakaria da, eta "Euskarazaleak"en gure alkartearen Lendakari-ordea. Martiñ'ek asko ta ondo idatzi dau euskeraz, maisutzat azaldu dala beti, euskal elerti alorrean erakutsitako bere jakintzagaitik. Baiña gauza askoen artean, "ZER" gure illerokoan egindako ta egiten dauan lana, agirian jarri gura dot. Laster izango dira ogei urte aldizkari orren zuzendaria dala, eta epe luze orretan bere idazlanak illero-illero uts egin barik agertu dira. Idazle on baizen neke-eziña da gure Martin, eta au gitxi bai'litzan, gure urteroko egutegian idatziz gafierra, lanen alkartzaillea dogu.

Entzun egiozue ba esango dauskuanari, oso jakingarria izango dalakoan.

1996'ko Azilla'ren 3'an.

LABURPENA

NONDIK-NORA:

- Berak itzi dauan utsunea beteten.
- Larra'ko omenaldiaren jarraipena.
- Gaurko gaia Aita Santi Literaturaren edeslea (istorigillea)

LIBURU ASKO:

- 65 liburu inguru, aldizkariak sortu eta lagundu.
- Gai asko erabilli dauz: Olerkiak, ipuiñak, itzulpenak, osasuna, elertia, eskutitzak, oroipenak, kondaira...
- Zein arlotan onena? Nire ustez literatura edo elertian.

ELERTI-EDESLEA:

Lenengo lana:

—"Milla Euskal Olerki Eder"
1954'an. Erbestetik zorion-agurrak.

Lan nagusia:

- Bost ale, azkena egin barik.
- Zergaitik? Urregi, gatxa, mingarria batzuntzat...
- Euskerazaintzaren giroan.
- Eginda egola, baiña...
- Beste edesti batzuk: Mitxelena, Villasante, Mikel Zarate...

Esku liburua:

- Gure amets bat.
- Ikastoletarako, baiña atxe barik?
- Edozeiñentzat da egokia, astiro aztertze.

Gure elertiaren aldiak:

- Idazle bakoitza non kokatu jakin bear.
- Gaztelerearen aldiak artu?

- Beste era batera sortu.
- Gizaldiak beste barik ez da egokia.
- Mikel Zarate'ren bidea osotu.
- Diaz Plaja'ren liburu arrigarria.
- Karmelo Etxenagusia'ren Lorategia.
- Eskintzen dogun eredua.
- **Aurki-bideak:** Izenak eta toki izenak.
- **Agurra.**

ITZALDIA

Arratsaldeon, Jaun-Andreok:

Guztiok ain maite izan genduan Santi Aita gure artetik joan zala urtea izango da datorren otsaillaren 11'n, eta ezin dogu ukatu berak gure artean itzi eban utsunea aundia dala, betetu-eziñekoa dala.

Orrexegaitik egin geuntsan omenaldi bero bat Zornotza, bera bizi izan zan errian, joan dan urrillaren 19'an eta antxe ipiñi geuntsan gizaldietan gomugarri izan daiten, burdin-orizko irudia. Antxe alkartu giñan mai-inguruan berrogei adiskide, Aita Santi beraren arrebea aurrerengo zala.

Egun aundi ori gertatzeko itzaldi batzuk emotea zan gure guraria, eta antolatu be egin genduzan, baiña azken-orduan eta oker-ulertu bategaitik, antza dagoanez, Amorebieta'ko Udal-Batzak eskiñi euskun aretoa ez egoan gure aukeran eta itzaldiak kendu egin bear izan genduzan. Tamalgarria! Baiña itzaldi oneik bearrezkoak zirala uste izanik, ementxe batzen gara iru egun oneitan, bere barrumiñezko olerkaritza, bere Elerti-arloko edeslaritza eta bere Euskal-zaletasuna gogoratze-ko. Gaur elerti-edeslea gogoratuko dogu.

Liburu asko

Santi Aitak liburu asko idatzi ebazan. Nik ez dodaz zanbatu, baiña iñoz entzun dot 65 inguru dirala. Orrez gaiñera aldizkariak sortzen eta euretan idazten egin dauan lana, benetan txalogarria izan da. Gure ZER'en asko idatzi dau.

Liburu askotan, jakiña, gai asko jorratu dauz Santi'k. Batzuk gogoratu daiguzan: Olerkiak, ipuiñak, itzulpenak, osasuna, elerti-edestiak, eskutitzak, oroipenak, kondaira...

Bear ba'da baten batek itaunduko dau: Eta zein arlotan izan da Aita Santi goragarriena?

Olako itaunai erantzuteko ikuspegi asko eta eritxi asko egertzen dira: Latxaga'ren ustez. gure Kalmeldar onen lanik ederrena barru-miñezko oerkiak dira eta Lizardi, Orixe edo Lauaxeta baiño atzerago ez dala geratzen diño. Nire uste apa-
lez, oster, lan guztien artean zabalena ta sakonena bere Elerti-Edestiak dira eta emen iru liburu aztertuko dodaz batez be: Euskal Literatura 5 atetan, Euskal-Elertia, ikastoletarako esku-liburu lez, eta Milla Euskal Olerki eder liburua.

Elerti-Edeslea Lenengo lana

Arlo onetan Aita Santi'k argitaratu eban lenengo liburua "Milla Euskal Olerki Eder" da.

Berez ez da edesti-liburua, idazkien bilduma baiño. Milla olerki dira argitaratzen dauzanak, ez bat geiago eta ez bat gutxiago. Baiña olerkari bakoitxaren idazkien aurrean, beronen bizitzako zeaztasunak agertzen dauz: Non eta noz jaioa dan eta ii zan, non ikasi eban, bere bizitzako lana non egin eban, elerti-saillean' zelako garrantzia daukan, zenbat eta zelan idatzi eban, bere euskerea zelakoa dan, bere gairik gurenak zeintzuk diran, lortu ebazan omenak, barri oneik non aurkitu daitekezan eta abar.

Zeaztasun guzti oneik izki txikiz eta idazkien buruan ipinten dauz, baiña izki aundiz agertu-bearreko billaketa-lana dira eta Elertiaren edestitartako lan txalogarria ta onuragarria.

Liburu eder au 1954'an argitaratua da. Oraindiño urte latzak ziran areik gure izkuntzarentzat eta ez zan ain gauza erre-za orduan liburuak argitaratzea. Eskerrak Santi orretan buru-gogorra ta ekintzaillea zana. Lortu eban argitaratzea eta bera arro egoan liburu orregaitik, arro egoteko moduko liburu ederra zan izan be-ta. Baiña ez zan luzarokoa izan. Laster etorri jakozan poliziak eta liburu ori baituta eroan eben. Dana-dala ale batzuk ezkutauta eukazan, emakume garbitzailleak gorde ebazala be esaten dabe, eta zabaldu al izan eban ixillean.

Poliziak baitu ebezan liburuak be ez ziran alperrik galdu: España'ko Gobernuak, emen izkuntza guztiai jakela itzaltasuna muduaren aurreap, ágtzeko, liburu baitu orreik erbestera zabaldu ebanzan eta Aita Santi'k gitxien uste eban laterri batzutatik eskutitzak artu ebazan, zorionak emoten eutsoezela.

Lan nagusia

Elertiaren billaketa-arlo onetan Aita Santi'k egin eban lan nagusia bere Euskal Literatura da. Bost ale argitaratu ebazan, ale bakoitxa 500 orrialde ingurukoa.

Zori txarrez, 1940n. urtean amaitzen da. Beste ale bat atera bear izan eban, dana amaitzeko. Nik sarritan esaten neutsan seigarren ale ori argitaratzeko, baiña bere erantzuna beti zan bat: "Dana dago gertu, ez dago irarkolara eroatea baiño". Ez eban eroan sekula.

Zergaitik ez ete eban argitaratu?

Edestilari guztiak izan dautsoe bildurra edo lotsea eurak bizi diran aldiari. Esan lei edesti-jakingarriak beroegiak izaten dirala eta gauzak diran lez esateko apur bat otzitu-arte itxaron bear dala.

Euskera-arloan, gaiñera, gorabera aundiak izan dira azkenengo urteetan, asarreak be ez txikiak, idazleen arteko zatiketa oso urduria. Aita Santi ez zan ausartu arlo onetan bere eritxia agertzen eta idazle bakoitza, batu-zalea naiz erri-eskeraren zalea izan, bere maillan jarten. Berak erabagi argia artu eban EUSKERAZAINZA'ren alde eta gugaz kideko zan. Batzar guztietara etorten zan, baiña ez eban nai izaten inogaz asarrerik, batu-zaleen omenak be artzen ebazan.

Gatxa zan ba Santi'rentzat azken-aldiko naste-borraste au argitzea eta ez zan ausartu seigarren alea argitaratzen.

Eginda egoala esaten eban berak. Orregaitik bere jarraitzaileen batek eraskin lez argitaratuko ba'leu, gauza ederra izango litzake.

Lan au egitean Aita Santi aurrelaria izan zan. Ez elertiarren lenengo edestia dalako. Ba-dagoz beste edesti bastzuk eta gure artean bi dira ezagunenak, Mitxelena'rena eta Villasante'rena, baiña zori txarrez, biak dira erderaz idatzia. Mikel Zarate'k atera eban 1970n. urtean Bizkaiko euskal idazleak liburu ederra. Au euskeraz dago, baiña Bizkai'koak bakarrik aztertzen dauz. Urte bi geroago asi zan Santi bere bilduma argitaratzen, Euskal-Literatura osoaren bilduma, euskeraz. Urte bi geroago Mikel baiño. Orduan Euskal-Elerti osoa lenengo euskeraz argitaratu eban izan zan Aita Santi.

Mitxelena'k, Villasante'k eta Zarate'k argitaratu ebezan lanak ederrak eta txalogarriak dira. Guztiok irakurri bear genduke. Baiña Aita Santi'ren lana asko zabalagoa, sakonagoa ta ugariagoa da.

Esku-liburua

Guk asmatzen doguzan ekintza asko, aurrera atera barik geratzen dira, edo geu makalak garalako edo laguntzarik ez daukagulako edo erriak garrantzirik emoten ez dautsolako. Olako ekintza bat izan zan, Loiola'n giputzakaz alkatuta, asmau genduana. Ori 75n. urte inguruan izango zan. Euskalerriko ikastola guztien alkarte bat sortzea zan asmoa: Baietza emon gendun, araudia be gertatu gendun eta ikas-liburu batzuk argitaratzen be asi giñan. Asko geiago ezin egin izan gendun.

Jazokizun ori gaur gogoratzen ba'dot, gure gaiagaz zer-ikusia daukalako da: Antxe erabagi gendun ikastoletarako esku-liburu batzuk argitaratzea eta, jakiña, arlo orretan ondoen gertautu egoana Aita Santi zan eta beronek artu eban Elerti-arloko esku-liburua gertatzeko ardurea.

Eta zeregiña bete be arin bete eban. Laster izan gendun esku-arte Euskal Elertia deritxon liburu egokia.

56 ikazkizun dira eta ikazkizun bakoitxean, geienetan idazle bat aztertzen dau, baiña gero oiñean beste idazle asko aldi beratakoak edo ari bardiñekoak agertzen dauz.

Nik urteetan erabilli dot elertia irakasten liburu au eta oso egokia izan da irakaslearentzat eta ikasleentzat: Irudiz apainduta dago, idaz-zatirik gurenak dakar aztertze, galdera egokiak, iztegi laburrak... benetako altxor bat da liburu au.

Ez zan, ori orrelan izan arren, ikastoletara sartu. Zergaitik? Euskera batuz idatzita ez dagoalako. Egia esan, gipuzkoarako ta Bizkairako egokia izan dedin, aditza bietara dakar "eben/zuten". Baiña ez zan onartua izan, alboratu egin eben. Ez ikas-liburu au bakarrik, beste gai batzuetako liburuak be bai. Ete alboratze orrek milloien galtzea ekarri eban jaurlaritzarentzat, argitaratzaileentzat eta idazleentzat. Or dago gure zori txarra.

Dana dala, gure elertia sakon ikasi nai dauanak, esku-liburu au baiño obarik ez dau aurkituko gaur be. Ez da irakurteko liburua, ikasteko liburua da.

Gure elertiarren aldiak

Iru liburu eder orreik aztertu ondoren, iruretan diran arazo batzuk eta zelan bideratu diran aztertu daigun.

Arazo bat elertiarren edestiak izan bear dauan zatiketa da. Guk idazle bat gogoratzen dogunean, erderazko elertian beintzat, ba-dakigu idazle ori non kokatu: Berceo erdi-aroko idazlea da, Cervantes berbizkunde edo Renacimiento aldiakoa, Lope de Vega Barroko aldiakoa, Moratin neoklasikoa, Espronceda erromantikoa, Galdon Realismo aldiakoa, Unamuno 98n gizaldikoa, Gerardo Diego 27n. gizaldikoa eta abar, baiña euskeraz idatzi daben idazleak non eta zelan kokatu ez dakigu. Eta ori bearrezkoa gauzea da ikasleai laguntzeko.

Zelan bideratzen dabe arazo au gure elerti-edesleak? Begiratu daigun liburu bakoitza: Mitxelena'ren liburtxuan gizaldiak aitatzen dira: XVI, XVII, 1700-1850, 1850'tik gaur arte. Villasante'rena une onetan ez daukat eskuarte, baiña gizaldiz doala uste dot. Aita Santi'ren Milla Olerki Eder'ean, lenengo saila baten erri-olerkiak dakaz (gerta-olerkiak, maitel-loak, irri-negar, ardo-kantak eta Jainkotia). Bigarren saillean Lau gizaldi. Irugarren saillean Gure mendea (Bizkaia-koak, Gipuzkoarrak, Bidasoaz andikoak). Mikel Zarate'k bide egokiagoa aurkitu dau: Asierako idazleak, Larramenditarak, Aranatarak, gure aldiko idazleak. Argi dago ez dala zatiketa egokia ta zeatza, baiña bide bat erakusten dau. Diaz Playa'k idatzi eban elerti-liburu arrigarri bat: "Literatura Vasca". Gaztelaraz eta España'n gure elertia azaltzeko liburua da. Beste liburu bat dauka Galitzia'ko elertiarri guruz eta beste bat Katalunya'koari buruz. Onek zelan egiten dau gure elertiarren zatiketa? I: Erri-elertia, II: XVI gizaldia, III: XVII gizaldia, IV: XVIII gizaldia, V: XIX gizaldia, XI: Iparraldekoa euskaldunak XVIII'etik XX gizaldira, VII: Ogeigarren gizaldiko lenengo 50 urteak, VIII: Gaurko idazleak. Ikusten da ez

dala sartu idazle euskaldunak gastelerazko edesti-zatietan kokatzen. Gizaldiak artu dauz bide lez. Egaña'tar Gotzon'ek be ba-dauko liburu bat Euskal izkera ta elertia deritxona, baiña emen ez da agertzen edesti zatiketarik. Karmelo Etxenagusia gaur Gotzain Laguntzaille dogunak Euskal-Idazleak bizkaieraz argitaratu eban. Lorategia, antolojia, da eta onelan banatzen dau elertia: Erri-literatura, idazle zaar edo klasikoak, gerra aurrekoak, gerra-ostekoak.

Eta zein da Santi Onaindiaren bidea, bere lanik aundienean?

Lenengo alean: Antxiñakoak, XVI, XVII, XVIII mendea eta mende bakoitxaren barruan, bidea emen asten da, gipuzkoarrak, Bizkaiatarrak, Bidasoaz andikoak, Arabarrak eta Napartarrak.

Bigarren alean: XIX mendea: Bizkaian, Lapurdi, Benabarra ta Zuberoan, Gipuzkoan, Arabarrak eta napartarrak.

Irugarren alean gizaldietatik urteetara sartzen da: Bizkaia (1895-1920), Gipuzkoa (1895-1920), Bidasoz andikoak (1895-1920), Naparroa'n eta Araba'n (1895-1920).

Laugarren alean: Bizkaia (1910-1935), Gipuzkoa (1910-1935), Araba (1910-1935), Naparroa (1910-1935), Mugaz-andik (1910-1935).

Bostgarren alean: Bizkaia (1915-1940), Gipuzkoa (1915-1940), Araba, Naparroa eta Mugaz-andikoak (1915-1940).

Guztietan ikusten dan lez, ez daukagu asmamen andirik gure elerti-edestiaren aldiak eratzean. Orregaitik bide bat neuk eskintzea erabagi dot. Ba-dakit jaramonik egingo ez jatena, baiña eskintza or geratuko da. Nik euskal elertiaren edestia onelan zatituko neuke, Zarate'k eta Etxenagusia artutako bideak osotuz: I.— Idazle zarrak. II.— Larramendiren aldia. III.— Aranatarren aldia. IV.— Aitzol'en aldia (gerra-aurrekoak). V.— Jazarpenaren aldia (Gerra-ostekoak). VI.— Erri-zale eta batu-zale aldia.

Orrelako edo antzeko zatiketa bat egin ezkerro, ikasleak errez kokatuko leuke idazle bakoitxa bere lekuan, Esaterako: Azkue aranatarren aldiko idazlea da, Mitxelena Koldo, batu-zaleen aldikoa da, Benito Larrakoetxea jazarpen-aldikoa da edo Etxepare idazle zarretarikoa da.

Egia esateko, idazlerik geienak dauke beste izkuntza batzutakoak diran aldien ikutua, esaterako Lauaxeta, k 27n. gizaldiaren edo Parnasianitasunaren ikutua dauka, edo Etxepare'k Hita'ko Arziprestearen antza dauko edo Tomin Agirre'ren elebarriak realismo girokoak dira ta Pereda'ren antza dauke, eta abar.

Aurki-bideak

Aurkibideak laguntza aundia dira liburuak ondo bururatzeko. Lenengo, aurkibide nagusia. Ori liburu guztietan edo geienetan aurkitzen dogu eta Aita Santi'renetan be ondo eginda dago. Baiña beste aurkibide batzuk izaten dira laguntza aundia emoten dabenak, esaterako agertzen diran izenenak, liburuenak, errienak eta abar.

Aita Santi'ren euskal Literatura'ko bere bost aleetan aurkibide egoki bat dakar, ale bakoitxaren azkenean: Nor eta toki-izenen aurkibidea. Aurkibide onek zelako laguntza emoten dauan agertzeko, neuri jazoriko zer bait agertuko dot.

Itzaldi bat emon bear neban Bermeo'n, erri aretan jaioak diran idazle guztiai buruz. Ez nekian nondik asi, ez nekian zer egin, eta aita Santi'ren liburura urreratu nintzan. Beti lez, lenengo aurkibide nagusira, baiña zelan jakin non dagozan idazle Bermeo'tarrak? Laster konturatu nintzan beste aurkibide bat egoala eta Bermeo itza billatu neban: Antxe agertzen ziran Bermeo'n izan diran idazle guztien izenak aurkitzeko orri-zenbakiak, eta zeintzuk diran Bermeo'gaz zer-ikusia dauken idazleak eta abar, labur esateko, liburuaren ale bakoitxean Bermeo toki-izena non agertzen dan. Asko poztu nintzan ori aurkitzeagaz eta erreza izan zan nire itzaldia gertatzea.

Agurra

Jaun-andreok! Eldu gara itzalditxu onen azkenera.

Aita Santi Onaindia euskal idazle ugaria eta elertiaren edesle sakona ta zabala dala ikusi dogu. Baiña, amaitzeko, itaun bat: Ba-zan aztertzaile, kritiku, zorrotza?

Nik ezetz esango neuke. Euskerearen alde egiten ziran Ian guztiak goratzen zan zalea, idazleai adorea emotea naiago eban, aztertze zorrotzagaz gogoak kentzea baiño. Baten bateri esan ei eutson: "I ez az iñoz be elduko aundien maillara"! Baiña ori ez zan bere eguneroko jokabidea. Biotz onekoa zan guztiakaz.

Eskerrik asko etorri zareen guztioi eta gabon.

OLAZAR'tar Martin'ek

AZKEN GORESPENA

Izkuntz lirain ta erri eder bat
zeunkazan begi aurrean
ezpata zorrotz bildurgarriak
il nairik zoritxarpean;
zure gogoia ernai egoan
erriaren saminpean
ta izkuntza gaitik bizi izan ziñan
espexeko katepean.

Espetxetako samin aldiak
zuzpertz eutzun biotza,
beti aurrera jokatzeko
zabalduten euskal itza;
zuk egiz gogoz, agertu zeuntsan
arrigarritzko baitza,
orduezkero gelditu barik
zabaltu zendun euskera.

Gogoia baizen ederrak ziran
euskal aldeko jardunak,
ainbeste lagun jarri zenduzan
biztuta buru-biotzak
ta guzti onen edergarritzak
oroi zenduzan gizonak
elerti on bat sortuko eben
euskeraren idazleak.

PAULIN